

DE BOSBOUW IN NEDERLAND

[904 (492)]

door

A. J. GRANDJEAN

Geschiedenis.

Vele eeuwen geleden was Nederland dicht bebost met loofhout. Er heerste een natuurlijk evenwicht tussen de bossen en de geringe bevolking, terwijl de natuurlijke hulpbronnen door de mens op zeer bescheiden schaal werden benut. Later verminderde de bosoppervlakte in belangrijke mate, zowel door vee- en schapenteelt en strooiselroof, als door ontbossing en ontginning voor landbouwkundige doeleinden. De overblijvende bossen degradeerden tot armelijke bosjes en de oppervlakte heide en andere woeste gronden nam toe.

De eerste pogingen om de bossen te herstellen dateren van 1514, toen het planten van groveden op ontboste terreinen voor het eerst plaats vond. Sedert de 17de eeuw, onze Gouden Eeuw, werden vele landgoederen en buitenplaatsen aangelegd door rijke kooplieden. Aan het einde van de 18de eeuw en in de 19de eeuw nam de omzetting van loofhoutbossen in grovedennenopstanden en in eikenhakhout toe.

Sedert 1850 werd de belangstelling voor de bosbouw groter en we zien dan ook activiteiten als bebossing van heide. De grote landbouwcrisis van 1880 werkte dit verder in de hand. Ook vele landbouwgronden werden bebost, soms met goede resultaten. De ontwikkeling van de kolenmijnen was één van de belangrijkste oorzaken van de groeiende vraag naar hout, terwijl de looistof, bereid uit eikenschors, een belangrijk handelsproduct was. De vraag naar brandhout is in Nederland nooit erg hoog geweest, omdat er voldoende turf aanwezig was.

In 1888 werd de Nederlandsche Heidemaatschappij opgericht en in 1899 kwam het Staatsbosbeheer tot stand. Gedurende de werkloosheidsperiode van 1928—1935 en de tweede wereldoorlog was er een grote bedrijvigheid op het gebied van ontginning van woeste gronden en het bebossen daarvan. Vooral in het noordoosten en zuiden van ons land werden in die tijd uitgestrekte staatsboswachterijen aangelegd.

Huidige toestand.

Tegenwoordig is Nederland, tezamen met Ierland en Engeland het minst beboste land van Europa. Wanneer we een vergelijking maken met de andere Europese landen zien we dat bijna overal meer dan 20% van de landsoppervlakte bebost is. In ons land bedraagt het bebossingspercentage slechts 7%, het percentage woeste grond is bijna 5%, terwijl 70% in beslag wordt genomen door de landbouw. Er zijn enkele dichtbeboste streken in Nederland: de Veluwe is voor 27% bebost.

Niettegenstaande dit lage percentage bos zal men — wanneer men door dit land reist — vaak de indruk krijgen in een beboste streek te zijn. De

oorzaak hiervan is de grote hoeveelheid bomen buiten het bos. Men kan deze vinden in vele delen van het land. Deze wegbeplantingen, hagen, windschermen en ook alleenstaande bomen en boomgroepen geven uitgestrekte landstreken een bosrijk aanzien.

Bosbouw.

Op de boskaart ziet men de grote verschillen in bebossingsdichtheid: er komen naast aaneengesloten boscomplexen versnipperde bospercelen voor. De grootte van het boscijndom is ook zeer verschillend, zoals uit de registratiegegevens van het Bosschap blijkt (zie bladzijden 321 en 328).

De groveden is onze belangrijkste houtsoort. In het algemeen is de opstandsaauleg gekarakteriseerd door planten in rijen, nadat de grond is bewerkt. Alhoewel de groveden een meer continentaal klimaat refereert en in wezen niet inheems is in ons zeeklimaat, vertoont deze houtsoort toch een goede groei en een goede gezondheid. De herkomst van de groveden uit West- en Noordwest-Duitsland is goed, de grovedennen van Franse en Zuid-Duitse herkomst voldoen hier minder goed.

De laatste 30 jaren is er enige reactie op de sterke uitbreiding van de teelt van de groveden in zuivere opstanden. Dit was mede het gevolg van van het optreden van dennenschot in de heidebebossingen in het noorden van het land. Men kreeg meer interesse voor andere naaldhoutsoorten zoals douglas, fijnspar, Japanse lariks, sitkaspar en ook voor andere Pinussoorten zoals Corsicaanse- en Oostenrijkse den. Deze houtsoorten kunnen meer hout produceren dan de groveden en bovendien rechter hout dat beter wordt betaald door boeren, locale houtgebruikers en houthandel.

Bestond er voorheen zorg over een degradatie van de groeiplaats, veroorzaakt door een slechte humusvertering van de groveden, met als gevolg een accumulatie van ruwe humus in dit klimaat en in het bijzonder op de arme bosgronden, thans is deze zorg op grond van onderzoeken goeddeels weggenomen. Eik en Amerikaanse eik en andere loofhoutsoorten werden toen op grote schaal gebruikt als onderplanting in de grovedennenopstanden en deze bosbeelden komen dan ook alom voor.

Grondsoorten.

Geologisch gezien is Nederland een grote rivierlakte, opgebouwd door de oude riviersystemen van Rijn, Maas en Schelde. Vele sedimenten werden afgezet: grind, grof en fijn zand, leem en klei. Bovendien heeft de Noordzee in het westen en noorden van het land klei afgezet, terwijl op vele plaatsen uitgestrekte veenvormingen plaats vonden. Met enkele uitzonderingen kan men zeggen dat onze gronden diluviale en alluviale sedimenten zijn. Onze bossen worden gevonden op de diluviale zandgronden.

Gedurende de derde ijstijd — de Riss ijstijd — heerste hier een poolklimaat. Een dik ijsdek bracht Scandinavisch gesteente en puin, terwijl horizontale lagen werden vervormd tot heuvels. De erosie van smeltwater transformeerde het landschap later nog eens. In de laatste ijstijd — de Würm ijstijd — zijn vele gebieden met aeolische afzettingen, de dekzanden, overstoven. In een meer recente periode werden vele gronden overstoven met stuifzand.

Klimaat.

Het vochtige zeeklimaat in Nederland is in het algemeen gunstig voor de boomgroei. Er zijn echter enkele minder gunstige factoren, die vooral gelden voor jonge beplantingen: het droge en koude weer in de lente met schrale winden uit het oosten en noordoosten; in april en mei en soms zelfs in juni treedt late nachtvorst op, welke grote schade kan berokkenen aan jonge opstanden van douglas, fijnspar, eik en beuk.

Boswetgeving.

Nederland is dichtbevolkt: meer dan 11 miljoen mensen leven op 3,6 miljoen hectaren land. Dit betekent een gemiddelde van 1 inwoner per 0,3 ha land. Eenzelfde cijfer voor onze bosoppervlakte geeft 1 inwoner per 0,023 ha bos. In Nederland heeft men het steeds toenemende probleem van overbevolking, het probleem van tekort aan ruimte en voor ons speciaal het tekort aan bosgronden. Bovendien zijn de bossen op grote schaal teruggedrongen naar arme gronden zoals heide, stuifzand en duinen. De betere gronden zijn in beslag genomen door land- en tuinbouw.

Meer en meer land moet beschikbaar worden gesteld aan stadsuitbreidingen, wegeaanleg en andere publiekrechtelijke activiteiten. Dit betekent dat het bosoppervlak steeds kleiner moet worden. Aan de andere kant zijn grote oppervlakten woeste grond bebost. De nog overblijvende woeste gronden moeten evenwel bewaard blijven voor andere doeleinden, zoals de recreatie. Gelukkig zijn er verscheidene delen van de nieuwe Zuiderzeepolders die bebost kunnen worden. Deze bebossingen hebben er zelfs toe geleid dat sinds de Tweede Wereldoorlog de oppervlakte bos enigszins is toegenomen.

Bovengenoemde feiten leidden tot de noodzaak de bosoppervlakte wettelijk te beschermen. De eerste pogingen op het gebied van de boswetgeving dateren van 1858, toen enkele gemeenten eenvoudige reglementen opstelden voor brandbescherming van heide, moerassen en later ook van bossen. In 1907 werd het voor gemeenten en „stichtingen ten algemenen nutte” mogelijk om woeste grond te bebossen met renteloos voorschot van de Staat.

De eerste nationale boswet was een noodwet, die dateerde van 1917 toen de omstandigheden voor het handhaven van bosgronden en houtopstanden zeer ongunstig waren. In 1922 werd de eigenlijke Boswet aangenomen en in 1928 volgde de Natuurschoonwet.

De Tweede Wereldoorlog maakte een strengere boswetgeving noodzakelijk, in 1939 werd de Bodemproductiebeschikking ingevoerd, die met kapvergunning en verplichte herbebossing werkte. Na de oorlog zijn deze wettelijke regelingen stap voor stap verzacht, totdat de Boswet in 1961 werd vernieuwd. De grondgedachte is ook hier de handhaving van het bestaande bosareaal.

Na de Tweede Wereldoorlog werden verschillende financiële maatregelen getroffen om bosbouw en houtteelt te steunen. De belangrijkste maatregelen waren: subsidies ten behoeve van de herbebossing van vellingen uit de oorlogstijd, subsidies voor de omzetting van hakhout in opgaand bos, subsidies voor het planten van bomen in het kader van de landschapsverzorging. Een zeer belangrijke maatregel voor de particuliere boseigenaar is ook de vrijdom van inkomstenbelasting van inkomsten uit hout (behalve hakhout). Voorts opent de Natuurschoonwet de mogelijkheid van reductie van successierecht en vermogensbelasting.

„Meervoudige Doelstelling”.

Meer en meer wordt de brede doelstelling van de bossen en bomen buiten het bos aanvaard door het volk en de regering. Houtopbrengst, landschapsverzorging, natuurbescherming, wildstand, windbescherming en recreatie moeten op een harmonische wijze samengaan. In het bijzonder wordt de betekenis van het bos en de woeste grond voor de recreatie jaarlijks groter. De houtproductie is weliswaar het eerste doel van vele bosbezitters, zowel particuliere als publiekrechtelijke, maar ook de andere doelstellingen zijn min of meer afhankelijk van de omstandigheden.

Er werden vele exotische houtsoorten geïmporteerd om de houtproductie te verhogen en de bosbouw een bredere basis te geven. Sommige soorten hebben een belangrijke plaats veroverd in de Nederlandse bossen, bijv. douglas, Japanse lariks, sitkaspar en Amerikaanse eik. Vele populierensoorten hebben zowel in als buiten de bossen een groot aandeel in de houtproductie.

Nederland is een uitgesproken houtimporterend land. Het houtverbruik is meer dan 6 miljoen m³ per jaar, berekend in rondhout. De binnenlandse productie in en buiten het bos is hoogstens 15% van deze vraag, maar in sommige sectoren wordt al het nodige hout geleverd door de binnenlandse productie, zoals voor de mijnen en de klompenindustrie; er bestaat zelfs enige uitvoer van mijnhout en bovendien van vezelhout.

Organisatie.

De taken van het Staatsbosbeheer zijn verdeeld in 4 dienstvakken:

1. het beheer van de staatsbossen („Domeinbeheer”) en de voorlichting bij het beheer van gemeentebossen, aangelegd met renteloos voorschot van de Staat;
2. „Algemeen Bosbouwkundige Taken”, welk dienstvak zich bezig houdt met de boswetgeving, de algemene voorlichting en de technische voorlichting aan particuliere bosbezitters, gemeenten en verenigingen en stichtingen van algemeen nut, enz.;
3. „Landschapsverzorging”, dat zich bezig houdt met herstel en onderhoud van het landschap, o.a. door middel van de landschapsplannen bij ruilverkavelingen, wegbeplantingen enz.
4. „Natuurbescherming”, zich bezig houdend met het beheer van natuurreservaten en de recreatie.

De Nederlandse Vereniging van Boseigenaren en de Landarbeidersbonden werken samen in het Bosschap, dat als publiekrechtelijk lichaam adviezen kan geven aan de Minister van Landbouw en Visserij en verordeningen kan instellen, zoals regelingen die betrekking hebben op de bosbrandbestrijding.

Fundamenteel onderzoek in de bosbouw wordt uitgevoerd door de afdeling „Bosbouw” van de Landbouwhogeschool te Wageningen. Onderzoek, aangepast aan de praktijk, wordt uitgevoerd door het Bosbouwproefstation „De Dorschkamp” en het „Itbon”. Het Staatsbosbeheer doet in zijn instituut het „Rivon” biologische, hydrobiologische en botanische onderzoekingen, die betrekking hebben op het beheer van de natuurreservaten.

Statistieken van de bossen, de bomen buiten de bossen en de woeste gronden (1960)

Totale landoppervlakte	3 600 000 ha	100%
Bosoppervlakte	260 000 ha	7,2%
Oppervlakte woeste gronden	200 000 ha	5,5%
Bosoppervlakte		
naaldhout	160 000 ha	62%
dennen	123 000 ha	77%
fijnspar	10 000 ha	6%
lariks	14 000 ha	9%
douglas	13 000 ha	8%
loofhout	29 000 ha	11%
gemengd	16 000 ha	6%
niet productief	23 000 ha	9%
hakhout	23 000 ha	9%
grienden	4 000 ha	1%
kapvlakte	5 000 ha	2%
	260 000 ha	100%
Woeste gronden		
heidegronden	110 000 ha	55%
duinen en stuifzanden	40 000 ha	20%
moeras- en veengronden	50 000 ha	25%
	200 000 ha	100%
Weg- en rijbeplantingen (km enkele rij)		
eik	12 000 km	
populier	19 000 km	
andere houtsoorten	19 000 km	
	50 000 km	

Voor rij-beplantingen wordt meestal als sleutel gebruikt: 1 km = 0,8 ha, hetgeen betekent dat de totale bosoppervlakte kan worden vermeerderd met 40 000 ha.

Eigendomstoestand**Bosoppervlakte**

51 000 ha	— 19,5%
1 000 ha	— 0,5%
40 000 ha	— 15 %
17 000 ha	— 7 %
151 000 ha	— 58 %

260 000 ha — 100 %

Woeste gronden

42 000 ha	— 21 %
2 000 ha	— 1 %
26 000 ha	— 13 %
12 000 ha	— 6 %
118 000 ha	— 59 %

200 000 ha — 100 %

Eigenaar

de Staat
de Provincie
de Gemeente
Natuurbeschermingsverenigingen
Particulier

Eigenaar

de Staat
de Provincie
de Gemeente
Natuurbeschermingsverenigingen
Particulier

Categorie	Aantal eigenaren	Bosoppervlakte	Gemiddelde oppervl.
< 5 ha	plm. 18 000	60 000 ha	3 ha
5— 15 ha	1 073	9 000 ha	9 ha
16— 25 ha	313	6 000 ha	20 ha
26— 50 ha	334	12 000 ha	35 ha
51— 75 ha	148	9 000 ha	60 ha
76— 100 ha	85	7 500 ha	90 ha
101— 200 ha	148	20 500 ha	140 ha
201— 300 ha	55	13 500 ha	250 ha
301— 400 ha	37	13 000 ha	350 ha
401— 500 ha	12	5 500 ha	460 ha
501— 1 000 ha	32	21 500 ha	670 ha
> 1 000 ha	20	82 500 ha	4 100 ha
Totaal	18 257	260 000 ha	14 ha

De cijfers in de categorie < 5 ha zijn geschat.

De tabellen geven een indruk van de versnippering van het boseigendom.